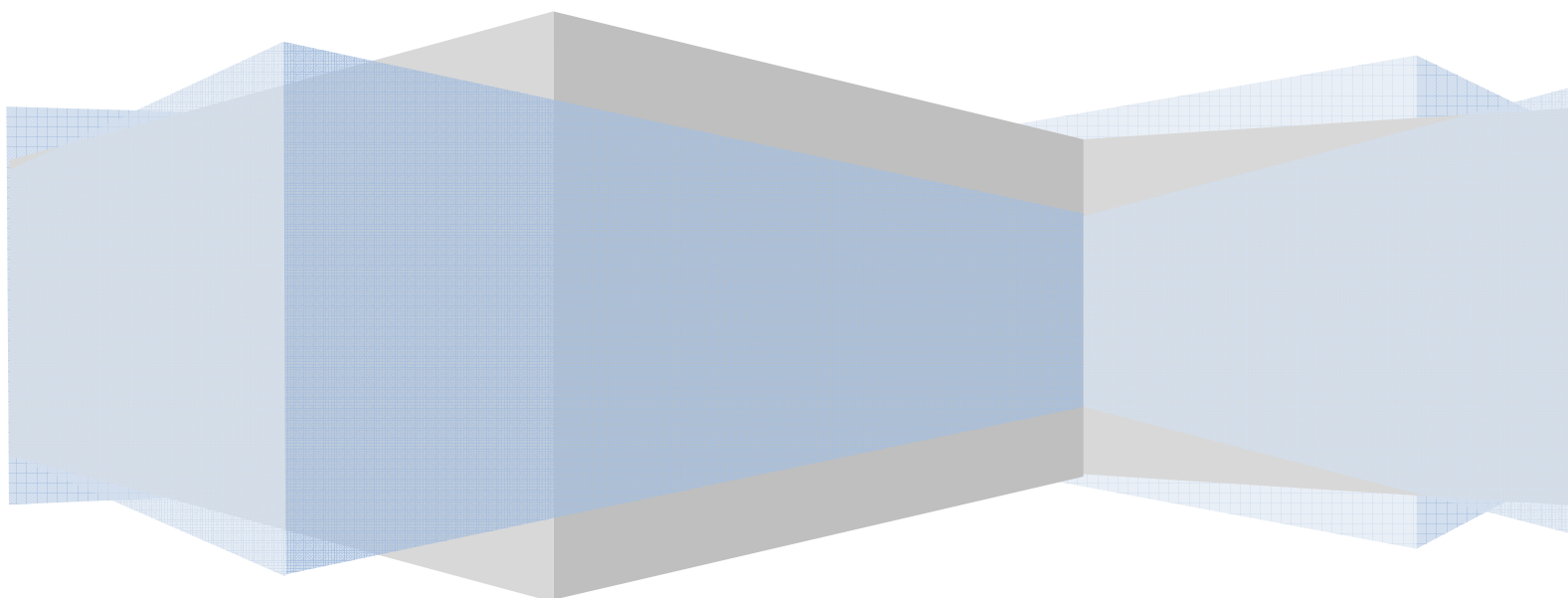

Transparency International Bosna i Hercegovina

Monitoring provođenja antikorupcijskih reformi u BiH

- drugi periodični izvještaj -

Mart, 2010

Ovaj dokument je izrađen uz finansijsku pomoć Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Norveške. Navedena mišljenja predstavljaju stavove Transparency International Bosne i Hercegovine i stoga nužno ne predstavljaju zvanično mišljenje Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Norveške.

This document has been produced with the financial assistance of Norwegian Ministry of Foreign Affairs. The views expressed here are those of Transparency International Bosnia and Herzegovina and therefore do not necessarily reflect the official opinion of Norwegian Ministry of Foreign Affairs.

Opšti nalazi:

Bosna i Hercegovina je ostvarila vrlo ograničen napredak u provođenju antikorupcionih reformi tokom 2009. godine. Iako uz drastična kašnjenja u odnosu na preuzete međunarodne obaveze i dinamiku planiranu državnim politikama, ostvaren je napredak usvajanjem ili dopunom nekoliko ključnih antikorupcijskih zakona, prije svih usvajanjem Zakona o agenciji za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije, izmjenama i dopunama Krivičnog zakona, u smislu osnaživanja i dopuna odredbi kojima se reguliše oduzimanje ilegalno stečene imovine i usvajanjem kaznenih odredbi u okviru Zakona o slobodi pristupa informacijama. Ovaj napredak relativiziran je činjenicom da znatan broj reformskih zakona u okviru ukupnih antikorupcionih reformi još uvijek čeka usvajanje, sa krajnje neizvjesnim rokom realizacije, prije svih Zakon o javnim nabavkama i unapređenje zakonskog okvira oduzimanja ilegalno stečene imovine u procesnom segmentu, kao i zakonskog okvira kojim bi se zaštitile osobe koje unutar institucija prijavljuju korupciju - tzv. zviždači (whistleblowers). Takođe, negativan razvoj zabilježen je i usvajanjem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o ministarstvima i drugim upravnim organizacijama. Sa znatnim zakašnjenjem u odnosu na međunarodne obaveze, određeni napredak je postignut i u kreiranju antikorupcionih politika, odnosno strategije za borbu protiv korupcije i akcionog plana.

Kada je u pitanju provođenje zakona, uspostavljanje institucija i jačanje postojećih institucionalnih kapaciteta, BiH nije zabilježila osjetan napredak, čak su u pojedinim situacijama zabilježeni i slučajevi derogiranja.

Implementacija Zakona o uspostavi policijskih struktura na državnom nivou je primjer nedopustive sporosti u provođenju zakona i uspostavljanu institucionalnog okvira. Pokazatelje neefikasnosti u implementaciji politika i strategija predstavljaju i Indeks percepcije korupcije za 2009. godinu kao i studija Global integrity.

Neefikasnost se očituje i u procesuiranju slučajeva korupcije koje je na izrazito nezadovoljavajućem nivou. Pravosudni organi i agencije za provođenje zakona izloženi su političkim pritiscima, a veliki broj afera nikada nisu dobile institucionalni odgovor, što baca sjenku na rad pravosuđa i praktično ukazuje da je reforma donijela vrlo malo suštinskih promjena.

Prema većini pokazatelja i izvora, a naročito prema percepciji građana, u BiH korupcija je veoma rasprostranjen fenomen. Prema Izvještaju Evropske komisije o napretku Bosne i Hercegovine za 2009. godinu, sveukupno gledano, korupcija u BiH i dalje predstavlja ozbiljan problem, rasprostranjen u mnogim područjima, posebno unutar vlada i drugih državnih i entitetskih institucija, a povezana je sa javnim

nabavkama, dobijanjem dozvola za poslovanje u sektorima zdravstva, energije, transportne infrastrukture i obrazovanja.

Prema Indeksu percepcije korupcije¹, koji izrađuje Transparency International na godišnjem nivou, Bosna BiH je u 2009. godini zauzimala 99. mjesto među 180 zemalja, što predstavlja pad od sedam mjesta u odnosu na 2008. godinu, a samim tim i pogoršanje percepcije o korupciji u ovoj zemlji. Prema ovom globalnom istraživanju, Bosna i Hercegovina dijeli 99. mjesto sa Zambijom, Tongom, Senegalom, Madagaskarom, Jamajkom i Dominikanskom Republikom. Ovakvo rangiranje Bosne i Hercegovine dobija naročito dramatične razmjere kada se uporedi sa susjednom Hrvatskom, koja zauzima 66. mjesto, Crnom Gorom na 69. mjestu, te Srbijom na 83. mjestu Indeksa percepcije korupcije.

Napredak zakonodavne i izvršne vlasti u provođenju antikorupcijskih aktivnosti

Stanje korupcije u Bosni i Hercegovini

Prema većini pokazatelja i izvora, a naročito prema percepciji građana, u Bosni i Hercegovini korupcija je veoma rasprostranjen fenomen. Prema ***Izveštaju Evropske komisije o napretku Bosne i Hercegovine za 2009. godinu, sveukupno gledano***, korupcija u BiH i dalje predstavlja ozbiljan problem, rasprostranjen u mnogim područjima, posebno unutar vlada i drugih državnih i entitetskih institucija, a povezana je sa javnim nabavkama, dobijanjem dozvola za poslovanje u sektorima zdravstva, energije, transportne infrastrukture i obrazovanja. Korupcija je isto tako prisutna i u privatnom sektoru.²

Prema ***Indeksu percepcije korupcije³***, koji izrađuje Transparency International na godišnjem nivou, BiH je u 2009. godini zauzimala 99. mjesto među 180 zemalja, što predstavlja pad od sedam mjesta u odnosu na 2008. godinu, a samim tim i pogoršanje percepcije o korupciji u ovoj zemlji. Prema ovom globalnom istraživanju, Bosna i Hercegovina dijeli 99. mjesto sa Zambijom, Tongom, Senegalom, Madagaskarom, Jamajkom i Dominikanskom Republikom. Ovakvo rangiranje BiH dobija naročito dramatične razmjere

¹ Transparency International. „Corruption Perception Indeks 2009“. Preuzeto sa <http://www.ti-bih.org/Surveys.aspx?ID=cpi2009>.

² Evropska komisija. „Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2009. godini.“ Radni dokument osoblja Komisije. Brisel, 14. Brisel, 14.10.2009. SEC (2009) 1338., str. 15.

³ Transparency International. „Corruption Perception Indeks 2009“. Preuzeto sa <http://www.ti-bih.org/Surveys.aspx?ID=cpi2009>.

kada se uporedi sa susjednom Hrvatskom, koja zauzima 66. mjesto, Crnom Gorom na 69. mjestu, te Srbijom na 83. mjestu Indeksa percepcije korupcije.

Prema drugom instrumentu Transparency International-a, **Globalnom barometru korupcije**,⁴ građani Bosne i Hercegovine smatraju javne institucije i privatni sektor veoma korumpiranim (sa prosječnom ocjenom 4,2, gdje ocjena 1 znači „potpuno nekorumpiran“, a 5 „izuzetno korumpiran“). Prema mišljenju ispitanika iz BiH, političke partije su najkorumpiraniji segment društva (4,4), nakon kojih slijede parlament i pravosuđe (4,3), javni zvaničnici/državni službenici i privatni sektor (4,2), te mediji (3,7). Ovo istraživanje sugerše da su samo građani Ukrajine, među 69 zemalja svih kontinenata, smatrali da su njihove institucije javnog i privatnog sektora korumpiranije (sa prosječnom ocjenom 4,3).⁵ Ispitanici iz Bosne i Hercegovine su, međutim, pokazali da je samo 9 procenata njih dalo mito u prethodnih 12 mjeseci, iako su dali skoro najgoru ocjenu institucijama svoje zemlje u smislu nivoa korumpiranosti.

Izveštaj TI BiH o napretku BiH na provođenju antikorupcionih reformi za 2009⁶ koji se priprema u okviru redovnih konsultacija TI sa Evropskom komisijom posebno ističe problem funkcionisanja razvojnih banaka u BiH, koje je obilježeno eklatantnim sukobom interesa. Takođe se naglašava i problem u funkcionisanju javnih preduzeća i procesima privatizacije čije poslovanje karakteriše sistematska netransparentost, što ukazuje na puno dublji problem prisustva korupcije u ovim oblastima.

Prema istraživanju **Global Integrity** za 2009. godinu,⁷ u Bosni i Hercegovini i Ugandi je, među 35 zemalja koje su bile predmet detaljnog istraživanja, zabilježen najveći raskorak između usvojenog zakonskog okvira u oblasti suzbijanja korupcije i njegove provedbe u praksi (eng. *implementation gap*). Ovakvo stanje se povezuje sa činjenicom da su obje zemlje u velikoj mjeri zavisne od donatorske pomoći i međunarodnih projekata, što dovodi do usvajanja zakona „na papiru“ (kao rezultat uslovljavanja od strane međunarodnih aktera), ali i nedostatka iskrene volje da se ovi zakoni i provedu u praksi. Samim tim obje države, odnosno njihovi građani (s izuzetkom kriminalnih elita koje i dalje u najvećoj mjeri ostaju nedodirljive), imaju veoma malo koristi od reformskih zakona.

⁴Transparency International. „Global Corruption Barometer 2009“. Preuzeto sa http://www.ti-bih.org/Documents/Press_release/2009/Global_Corruption_Barometer.pdf.

⁵ Interesantne su, međutim, ocjene građana Kambodže, koji su svojim institucijama javnog i privatnog sektora dali prosječnu ocjenu 2,6, Kolumbije 3,5, Iraka 3,5, Kuvajta 2,5, Bjelorusije 3,4, Gruzije 3,1, Zambije i Ugande 3,2. Naime, građani nekih od ovih zemalja su u sklopu istog istraživanja kazali da su oni ili članovi njihovih porodica dali mito u prethodnih 12 mjeseci. Naprimjer, 47 procenata ispitanika iz Kambodže, te 55 procenata ispitanika iz Ugande su izvijestili da su dali mito.

⁶ TI Bosnia and Herzegovina: EC Progress Report Consultations with the European Commission 2009

⁷ Vidi <http://report.globalintegrity.org/globalindex/findings.cfm>.

Međunarodne i evropske obaveze Bosne i Hercegovine u suzbijanju korupcije

Bosna i Hercegovina je potpisnica evropskih i međunarodnih konvencija u oblasti borbe protiv korupcije: Krivičnopravne konvencije Vijeća Evrope o korupciji, Građanskopravne konvencije Vijeća Evrope o korupciji, Konvencije Vijeća Evrope o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenog krivičnim djelom, te Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije. Ove konvencije postavljaju standarde u oblasti suzbijanja korupcije koji uključuju preventivne mjere, inkriminiranje djela korupcije, uspostavljanje specijalizovanih tijela za suzbijanje korupcije, oduzimanje imovinske koristi stečene korupcijom, zaštitu svjedoka i osoba koje sarađuju sa pravosuđem, povrat sredstava, naknadu štete, te međunarodnu saradnju.

Pored navedenih opšteprihvaćenih međunarodnih standarda, čiji je stepen ispunjenosti od strane izvršne i zakonodavne vlasti ocijenjen u prethodnom periodičnom izvještaju Transparency International-a,⁸ postoji i niz individualiziranih uslova postavljenih pred Bosnu i Hercegovinu na njenom putu ka članstvu u Evropsku uniju. Naime, sa razvojem Trećeg stuba Evropske unije, konkretnije, pravne stečevine u oblasti Pravosuđa i unutrašnjih poslova, počeli su se postavljati sve veći uslovi pred zemlje kandidate, a samim tim i aspirante za članstvo u EU. Od ovih država se očekuje da demonstriraju sposobnost i vjerodostojnost u borbi protiv kriminala, naročito najozbiljnijeg kriminala, kao i onog prekograničnog karaktera. Ukoliko se ne postignu ovi standardi u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova, moguć je čak i veto na proširenje od strane članica EU.

Obaveze BiH prema EU u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova, koja obuhvata i borbu protiv korupcije, su identifikovane u sljedećim ključnim dokumentima:

- **Odluka Vijeća o principima, prioritetima i uslovima sadržanim u Evropskom partnerstvu sa Bosnom i Hercegovinom (2007),**
- **Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica, s jedne strane i Bosne i Hercegovine, s druge strane (2008),**
- **Mapa puta za liberalizaciju viznog režima (2008).**

Iako specifični samo za BiH i njen stadij u borbi protiv posebnih i najozbiljnijih oblika kriminala, pomenuti dokumenti EU oslikavaju evropske vrijednosti slobode, sigurnosti i pravde, kao i set minimalnih zajedničkih standarda i zabranjenih praksi, sa naglaskom na borbu protiv prekograničnog kriminala, odnosno zaštite sigurnosti evropskih zemalja i šire, što su prioriteti i Vijeća Evrope i Ujedinjenih nacija.

⁸ Transparency International. „Monitoring provođenja antikorupcionih reformi u BiH“. Bosna i Hercegovina 2009., str. 17-35.

Monitoring provođenja antikorupcijskih reformi u BiH

Jedan od političkih kriterijuma kratkoročnih prioriteta Evropskog partnerstva, prema ***Odluci Vijeća o principima, prioritetima i uslovima sadržanim u Evropskom partnerstvu sa Bosnom i Hercegovinom***, je usvajanje antikorupcijske politike. Sljedeći elementi se moraju demonstrirati kako bi BiH ispunila političke kriterije:

- Usvojiti i provesti detaljan akcioni plan za borbu protiv korupcije, koji se zasniva na državnoj antikorupcijskoj strategiji,
- Provesti preporuke Grupe država za borbu protiv korupcije (GRECO) i obaveze koje proizlaze iz međunarodnih konvencija o korupciji,
- Odlučno procesuirati slučajeve korupcije i usvojiti politiku nulte tolerancije prema korupciji.

U oblasti pravde, slobode i sigurnosti, specifični zahtjevi su postavljeni za BiH prema Evropskom partnerstvu, kako bi izgradila svoje kapacitete za efikasnu borbu protiv najozbiljnijeg i prekograničnog kriminala. Jedan od kratkoročnih prioriteta⁹ je i

- Pripremiti i provesti sve akcione planove koji proizlaze iz državne Strategije za borbu protiv organiziranog kriminala i korupcije.

Aktivnosti predviđene ***Akcionim planom za realizaciju prioriteta iz dokumenta Evropsko partnerstvo sa Bosnom i Hercegovinom*** uključuju, između ostalog:

- Uspostavljanje specijalizovanog tijela za borbu protiv korupcije,
- Uspostavljanje efikasnog sistema na državnom nivou za prikupljanje podataka i vođenje krivičnih statistika iz oblasti korupcije,
- Oduzimanje imovine pribavljene krivičnim djelima; uspostavljanje efikasnih mehanizama i procedura za oduzimanje nezakonito stečene imovine i racionalno upravljanje i raspolaganje oduzetom imovinom.

U ***Poglavlju VII Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP)***, BiH je preuzela određeni broj obaveza u oblasti pravde, slobode i sigurnosti. Cilj preuzetih obaveza jeste da se ojačaju institucije vladavine prava, kao i kapacitete za borbu protiv ilegalnih migracija i prekograničnog kriminala, putem usklađivanja zakonodavstva i potpisivanja sporazuma, kao i putem uspostavljanja saradnje sa EU i njenim članicama,

⁹ U skladu sa Odlukom Vijeća, očekuje se da se kratkoročni prioriteti ispune u roke jedne ili dvije godine, dok je rok za ispunjenje srednjoročnih prioriteta tri do četiri godine.

sa krajnjim ciljem izgradnje kapaciteta.¹⁰ Fokus ovog poglavlja SSP-a je na uspostavljanju saradnje u oblasti borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala, između ostalog.¹¹

Konkretniji uslovi za Bosnu i Hercegovinu su precizirani u ***Mapi puta za liberalizaciju viznog režima za Bosnu i Hercegovinu***. U *Bloku 3: Javni red i sigurnost* od BiH se traži „Prevencija i borba protiv organiziranog kriminala, terorizma i korupcije“. U tom smislu, BiH treba postići sljedeće:

- provesti Strategiju iz 2006. za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije (posebno u prekograničnim aspektima), i to usvajajući i provodeći akcione planove koji uključuju vremenski okvir i dovoljno ljudskih i finansijskih resursa,
- provesti Državnu strategiju za borbu protiv korupcije i odgovarajući akcioni plan usvojen 2006. godine, usvojiti i provesti mjere za jačanje institucionalnih kapaciteta, međuagencijske saradnje, te osigurati dovoljne ljudske i finansijske resurse za antikorupcijske napore,
- provesti relevantne konvencije Ujedinjenih nacija, Vijeća Evrope, kao i preporuke GRECO i druge međunarodne standarde u gore navedenim oblastima.

Sumirano, od Bosne i Hercegovine se očekuje da

- **kreira anti-korupcijsku politiku u skladu sa međunarodnim standardima i osigura njeno provođenje,**
- **uspostavi tijelo za suzbijanje korupcije,**
- **osigura odlučno procesuiranje predmeta korupcije i oduzimanje imovine stečene koruptivnim djelovanjem.**

¹⁰ Saradnja se treba zasnivati na uzajamnim konsultacijama i bliskoj koordinaciji između Strana, uključujući tehničku i administrativnu pomoć za razmjenu informacija o zakonodavstvu i praksi, izradu zakonodavnih akata, unaprjeđenje efikasnosti institucija.

¹¹ Kao što su: krijumčarenje i trgovina ljudima, nezakonite privredne aktivnosti, posebno krivotvorenje valuta, nezakonita trgovina proizvoda poput industrijskog otpada, radioaktivnog materijala i trgovina koja uključuje nezakonite, krivotvorene i plagijatorske proizvode; korupcija u privatnom i javnom sektoru, posebno u vezi sa netransparentnim administrativnim procedurama, fiskalna prevara, proizvodnja i trgovina drogama i psihotropnim supstancama, krijumčarenje, trgovina oružjem, nezakonita trgovina automobilima, kompjuterski kriminal.

Monitoring napretka

Izmjenama zakonodavstva do (anti)koruptivnog djelovanja

Tri zakonska projekta bh. vlasti su obilježila protekli izvještajni period. Dva predstavljaju napredak u antikoruptivnom djelovanju, dok drugi stvara prostor i šanse za koruptivno djelovanje.

Zakonom o Agenciji za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije, o kojem će biti riječi dalje u tekstu, formira se Agencija kao nezavisno i samostalno tijelo koje je za svoj rad odgovorno Parlamentu BiH.

Zakon o slobodi pristupa informacijama je poboljšán uvođenjem kaznenih odredbi. Naime, iako je Zakon o slobodi pristupa informacijama iz 2000. godine (sa izmjenama iz 2006.) stvorio solidan okvir za pristup informacijama, on nije omogućio, pored prava žalbe u upravnom postupku, dodatnu zaštitu fizičkih i pravnih lica u slučajevima kada nadležni javni organ propusti da dostavi traženu javnu informaciju ili ispuni druge obaveze predviđene zakonom (kao što su imenovanje službenika za informisanje, dostavljanje Vodiča o pristupu informacijama i Indeksa informacija pod njegovom kontrolom i td.). Prema Izmjenama i dopunama Zakona o slobodi pristupa informacijama iz decembra 2009. godine, novčanom kaznom u iznosu od 1.000 KM do 15.000 KM kazniće se za prekršaj nadležni javni organ, a odgovorno lice u javnom organu novčanom kaznom u iznosu od 200 KM do 5.000 KM. Izmjenama i dopunama Zakona uvodi se i obaveza međusobne saradnje između javnih organa države, entiteta, kantona i opština u primjeni Zakona o slobodi pristupa informacijama.

S druge strane, **Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o ministarstvima i drugim tijelima uprave BiH** od 30. decembra 2009. godine, ozbiljno se narušava nezavisnost dvije veoma važne institucije: Regulatorne agencije za komunikacije i Ureda za reviziju institucija BiH. Pomenutim izmjenama se ove dvije institucije, koje bi trebalo funkcionisati kao nezavisni regulatori u odnosu na izvršnu vlast, svrstavaju u „samostalne upravne organizacije“. Na ovaj način se ove dvije institucije stavljaju pod kontrolu Vijeća ministara BiH u smislu imenovanja i razrješenja direktora, kao i finansiranja, što uveliko ugrožava njihovo nezavisno djelovanje.¹²

¹² Međutim, Ustavnopravna komisija Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH ocijenila je 23. februara 2010. godine da Ured za reviziju institucija i Regulatorna agencija za komunikacije, kao i ostali nezavisni regulatori, trebaju biti izuzeti iz usvojenih izmjena i dopuna Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave BiH, te je pozvala Vijeće ministara da predloži nove izmjene ovog akta.

Sistem javnih nabavki u BiH je i još uvijek nije adekvatno regulisan i potpuno funkcionalan.¹³ Četiri ureda za reviziju u BiH su, naime, ocijenila da provedba postojećeg **Zakona o javnim nabavkama** nije na zadovoljavajućem nivou. Tako je zaključila i Evropska komisija u godišnjem izvještaju o napretku BiH za 2009. godinu: „Na polju javnih nabavki ostvaren je ograničen napredak. Osnovna struktura postojećeg zakonodavstva o javnim nabavkama je čvrsta, ali njegova svakodnevna primjena se treba poboljšati.“¹⁴ Pretpostavlja se da bi novo zakonodavstvo, sa većim stepenom usklađenosti sa pravnom stečevinom EU, unaprijedilo sistem javnih nabavki u BiH. Naročito je potrebno preciznije urediti žalbeni postupak.¹⁵ Međutim, iako je Agencija za javne nabavke izradila novi zakon, koji je proslijeđen u parlamentarnu proceduru u januaru 2009. godine, on još uvijek nije usvojen.

Antikorupcijska politika BiH

Prethodni periodični izvještaj je naglasio postojanje antikorupcijske politike kao *conditio sine qua non* svih sistematskih napora na suzbijanju korupcije. Za razliku od prethodnog izvještajnog perioda, kada nije postojao adekvatan strateški dokument za borbu protiv korupcije,¹⁶ u ovom periodičnom izvještaju se može izvijestiti o usvajanju Strategije za borbu protiv korupcije 2009. – 2014. od strane izvršnih i zakonodavnih vlasti na nivou Bosne i Hercegovine. Evropska komisija je pozdravila usvajanje ovog dokumenta u Izvještaju o napretku BiH u 2009. godini, i smatra ga „pozitivnim razvojem“.¹⁷ Usvajanjem Strategije za borbu protiv korupcije i pratećeg Akcionog plana, formalno se ispunjava dio obaveza kreiranja politike iz Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije, ali i uslova koje pred BiH postavlja Evropska unija, konkretnije obaveza iz Evropskog partnerstva i Mape puta za liberalizaciju viznog režima. Opšti cilj Strategije za borbu protiv korupcije je „smanjenje nivoa korupcije, izrada strateškog okvira i zajedničkih standarda koji će se koristiti u BiH, te jačanje povjerenja u institucije vlasti na svim nivoima.“¹⁸ Zakonom o Agenciji za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije, o kojem će biti riječi dalje u tekstu, se nalaže entitetima i Brčko distriktu BiH da usvoje i razviju strategiju za borbu protiv korupcije i akcioni plan u skladu sa opštim principima koji su izloženi u državnoj Strategiji za borbu protiv korupcije.

¹³ Transparency International BiH Contribution EC Progress Report Consultations with the European Commission 2009, June 2009, str. 11.

¹⁴ Evropska komisija. „Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2009. godini.“ Radni dokument osoblja Komisije. Brisel, 14. Brisel, 14.10.2009. SEC (2009) 1338., str. 42.

¹⁵ Vanjskopolitička inicijativa BiH. „Monitoring procesa evropskih integracija Bosne i Hercegovine“. Drugi polugodišnji izvještaj 2009., str. 49.

¹⁶ Prema Izvještaju Evropske komisije o napretku Bosne i Hercegovine u 2009. godini, „Provedba dijela Strategije za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije 2006-2009, koji se odnosi na korupciju, pokazala je veoma ograničene rezultate“.

¹⁷ Izvještaj o napretku, str. 14.

¹⁸ Strategija za borbu protiv korupcije (2009. – 2014. Preuzeto sa <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/strateski/?id=4338>. Ovaj dokument će biti citiran kroz tekst izvještaja.

Strategija, međutim, posebno tretira *Prevenciju*, i to kroz specifične ciljeve: a) izgradnje kapaciteta Agencije za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije, te b) prevencije korupcije. Pomenuta agencija bi, između ostalih dužnosti, imala ključnu ulogu u provođenju programa za prevenciju korupcije, edukaciji društva i podizanju svijesti o rizicima od korupcije. S druge strane, mjere prevencije korupcije koje predviđa Strategija uključuju:

- Reformu javnog sektora, transparentnost i odgovornost
- Antikorupcijske/Planove integriteta
- Pojednostavljenje poslovnog okruženja.

Neke od naročito značajnih aktivnosti u sklopu ovih mjera uključuju, između ostalog, obavezu svakog ministarstva i druge javne institucije na svim nivoima vlasti u BiH da pripreme vlastite antikorupcijske akcijske planove, odnosno planove integriteta; razvoj pojedinačnih programa za prevenciju korupcije u institucijama na svim nivoima u BiH, koji će odražavati prioritete Strategije za borbu protiv korupcije; uspostavljanje otvorenih kanala komunikacije u svim javnim institucijama na svim nivoima vlasti u BiH, kako bi se njihovim klijentima ili javnim službenicima omogućilo da prijave korupciju; uspostavljanje zakonodavno-pravnog okvira za zaštitu osoba koje ukazuju na nepravilnosti u obavljanju javnih dužnosti (prijavitelji [eng. *whistleblowers*, op. aut.]); uvođenje elektronske vlade i elektronskog upravljanja; te istraživanje o korupciji u privatnom sektoru i razvoj strategije za suzbijanje korupcije u privatnom sektoru.

U specifične mjere prevencije spadaju i edukacija, obuka i javna svijest, koje su također regulisane Strategijom. Predviđena je edukacija za različite ciljne grupe, npr. visoke zvaničnike, državne službenike, obrazovne ustanove, medije. U ovu svrhu je neophodno organizovati specijalizovane programe obuke, a to je i predviđeno Strategijom za borbu protiv korupcije za zaposlenike agencija za provedenje zakona uključenih u borbu protiv korupcije, kao i za tužioce i sudije.¹⁹ Ispunjenjem ovog strateškog cilja, došlo bi i do ispunjenja dijela jedne od preporuka Grupe država za borbu protiv korupcije (GRECO).²⁰

¹⁹ Konsultacije sa agencijama za provođenje zakona su pokazale da je specijalizovana edukacija u oblasti organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i finansijskog kriminala prioritet većine agencija za provođenje zakona u BiH. Među prioritete u edukaciji se svrstava i primjena posebnih istražnih radnji.

²⁰ GRECO je predložio u Preporuci III da (i) se poboljša koordinacija i saradnja između agencija uključenih u otkrivanje, istragu i krivično gonjenje korupcije na redovnoj osnovi u ranom stadiju krivičnog postupka, pružajući tužiteljstvu tačne i ažurirane finansijske / ekonomske informacije, kako bi osigurali da ekonomske istrage po mogućnosti završe u zamrzavanju prihoda od korupcije; i (ii) da se razvije određena multidisciplinarna obuka za tužitelje i policajce kako bi se potpuno iskoristili praktični i pravni putevi koji su dostupni za djelotvorno praćenje imovine prekršitelja.

Uspostavljanje specijalizovanih tijela za borbu protiv korupcije

Jedna od obaveza koja se postavlja pred Bosnu i Hercegovinu evropskim i međunarodnim konvencijama, ali i posebno kreiranim uslovima za približavanje EU, kao i preporukama Grupe država za borbu protiv korupcije, je uspostavljanje tijela specijalizovanog za borbu protiv korupcije. Iako je ovo već odavno bila obaveza BiH, može se zaključiti da je uslovljavanje od strane EU bio ključni faktor za konačno stvaranje uslova za uspostavljanje jednog takvog tijela. Zahvaljujući tome, u decembru 2009. godine je usvojen Zakon o Agenciji za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije. Ova Agencija će imati prevashodno preventivnu, edukativnu i koordinacijsku ulogu, te ulogu kreatora politike prevencije korupcije i praćenja njene provedbe. Veoma važna bi trebala biti i uloga Agencije u vođenju baza podataka i statističkom praćenju stanja i trendova korupcije.

Prema Zakonu, Agencija je nezavisna i samostalna upravna organizacija, koja za svoj rad odgovara Parlamentarnoj skupštini BiH. Također, predviđeno je formiranje Komisije za izbor i praćenje rada agencije koja će se sastojati od devet članova - po tri predstavnika iz Zastupničkog doma i Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH, dva predstavnika akademske zajednice i jedan predstavnik nevladinog sektora. Prema evropskim standardima, neophodno je osigurati punu nezavisnost ove agencije, radi osiguranja njenog efektivnog djelovanja. Svako narušavanje nezavisnosti stvara sumnju u integritet agencije i time dovodi u pitanje vjerodostojnost antikoruptivnih aktivnosti. Kako je izgradnja Agencije za prevenciju korupcije jedan od strateških ciljeva definisanih Strategijom za borbu protiv korupcije, tako se u tom dokumentu deklarira predanost vlasti Bosne i Hercegovine da do kraja perioda predviđenog za provedbu ove strategije, Agencija postane „tijelo od najvećeg povjerenja za borbu protiv korupcije“. Ovo se planira postići osiguranjem materijalnih uslova za nezavisan rad Agencije, te uspostavljanjem kodeksa ponašanja i edukacijom osoblja.

Odlučno procesuiranje predmeta korupcije

Procesuiranje korupcije, posebno političke i sprege organizovanog kriminala sa vlastima predstavlja ključni test nezavisnosti pravosuđa. Pred reformisanim pravosuđem u BiH i dalje se nalazi izazov da zaista potvrdi svoju formalno proklamovanu nezavisnost ali i da povрати povjerenje javnosti u pravosudni sistem, koje je uprkos višegodišnjoj reformi i dalje na vrlo niskom nivou.

Novouspostavljena agencija neće imati nikakvu represivnu ulogu u odnosu na krivična djela korupcije. Agencije za provođenje zakona na entitetskom i državnom nivou će nastaviti obavljati ove dužnosti. Kao što je već pomenuto, jedan od zahtjeva EU od BiH je „Odlučno procesuirati slučajeve korupcije i usvojiti

politiku nulte tolerancije prema korupciji“. Za ispunjavanje ove obaveze je potrebno prvenstveno uskladiti krivično zakonodavstvo u BiH sa međunarodnim i evropskim konvencijama, što je previđeno kao jedan od srednjoročnih ciljeva Strategije za borbu protiv korupcije (sa rokom ispunjenja do kraja 2012. godine),²¹ a putem detaljne analize obaveza koje se nameću potpisivanjem i ratifikacijom međunarodnih instrumenata.

Takođe je neophodno ojačati kapacitete agencija za provođenje zakona i unutar njih osigurati specijalizaciju za provođenje istraga u oblasti korupcije. Prema Preporuci III Grupe država za borbu protiv korupcije, između ostalih zahtjeva, potrebno je osigurati koordinaciju agencija za provođenje zakona na državnom, entitetskom i kantonalnim nivoima u istragama djela korupcije. Sadašnji nedostatak koordinacije je rezultat preklapajućih ovlaštenja i nadležnosti zbog postojanja istih krivičnih djela koja su regulisana različitim krivičnim zakonima, ali i nepovjerenja među samim agencijama za provođenje zakona. Može se pretpostaviti da će do određenog poboljšanja doći sa početkom rada Direkcije za koordinaciju policijskih tijela, barem na nivou BiH. Međutim, problem koordinacije entitetskih agencija ovim neće biti riješen.

Do problema u procesuiranju krivičnih djela korupcije, između ostalih, dolazi i zbog neusaglašenog razumijevanja uloge policije i tužilaštva u krivičnim istragama. Rješavanje ovog problema je postavljeno i kao jedan od strateških ciljeva postizanja efektivnosti i efikasnosti pravosuđa u Strategiji za reformu sektora pravde. U sklopu ispunjavanja obaveza postavljenih Strateškim programom *1.2.2 Analizirati ažurnost predmeta u tužilaštvima i predložiti potrebne mjere za rješavanje istog (zakonske ili druge)*, analiza Visokog sudskog i tužilačkog vijeća (VSTV) je pokazala da „nema većih problema po pitanju ažurnosti predmeta u tužilaštvima“.²² Međutim, pitanje saradnje policije i tužilaca u provođenju krivičnih istraga je posebno tretirano nakon sveobuhvatne analize, te je rezultiralo usvajanjem Uputstva o postupanju i saradnji ovlaštenih službenih lica i tužilaca u provođenju radnji dokazivanja u toku istrage. Ipak, prema izvještaju o provedbi Strategije za reformu sektora pravde, potrebno je uložiti dodatne napore u provođenje ovog uputstva.²³

Osim preklapanja nadležnosti i nedostatka koordinacije, primijetan je i problem političkih pritisaka koji se vrše na rad pravosudnih organa. Brojne afere koje su u velikom broju bile i znatno medijski eksponirane, nikada nisu dobile institucionalni odgovor, što baca sjenku na rad pravosuđa i praktično ukazuje da je reforma pravosuđa donijela vrlo malo suštinskih promjena. Dio krivice za ovakvo stanje snose i agencije

²¹ Kao početni dokument može poslužiti prethodni periodični izvještaj Transparency International BiH, koji u dijelu „Napredak zakonodavne i izvršne vlasti u provođenju antikorupcijskih aktivnosti“ daje detaljan pregled potrebnih promjena radi usklađivanja zakonodavstva sa međunarodnim instrumentima.

²² Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine. „Izvještaj o provođenju Strategije za reformu sektora pravde u Bosni i Hercegovini i njenog Akcionog plana za 2009. godinu“, januar 2010. godine, str. 38.

²³ Ibid.

za provedbu zakona i policijske strukture, za koje se može reći da su u znatno većoj mjeri eksponenti interesa političkih subjekata, nego nezavisne institucije čije je djelovanje utemeljeno u zakonskim propisima.

U kontekstu provođenja zakona, primjena posebnih istražnih radnji se nameće kao veoma važno pitanje. Ovim se bavila i Strategija za borbu protiv korupcije i predviđela „Evaluaciju primjene posebnih istražnih radnji u slučajevima korupcije, kako bi se procijenila njihova učinkovitost“, a nakon što je primjena posebnih istražnih radnji proširena i na djela korupcije izmjenama zakona o krivičnom postupku u BiH, FBiH, RS i Distriktu Brčko, djelimično je ispunjena jedna od preporuka GRECO.²⁴

Integritet, nezavisnost i odgovornost pravosuđa su neophodni za odlučno procesuiranje krivičnih djela korupcije. Strategija za reformu sektora pravde je sa ciljem postizanja nezavisnosti, efektivnosti i efikasnosti, te profesionalizma i odgovornosti pravosuđa identificirala niz aktivnosti koje je potrebno provesti u periodu od 2008. do 2012. godine. Krajem 2009. godine, institucije zadužene za provedbu strategije su izvjestile o postignutom napretku. Tako je od planiranih aktivnosti u oblasti pravosuđa, koje počinju i završavaju u 2009. godini, potpuno ispunjeno 45,45%, a djelimično ispunjeno 30,90%. Od planiranih aktivnosti koje počinju u 2009. godini, a završavaju u narednom periodu, potpuno je ispunjeno 36%, a djelimično 56%. Naročito važni za borbu protiv korupcije su strateški programi koji se tiču unapređenja finansiranja pravosuđa radi osiguranja njegove nezavisnosti, unapređenje odredbi koje se odnose na disciplinsku odgovornost sudija i tužilaca u okviru Zakona o VSTV BiH, te osiguranje provedbe Strategije za brigu o korisnicima suda, kao dodatnog mehanizma odgovornosti pravosuđa i pristupa pravdi.

U smislu izrade i provedbe formalnih mehanizama pripreme, usvajanja i izvršenja budžeta pravosudnih institucija u BiH koji osiguravaju nezavisnost pravosuđa, u 2009. godini je postignut djelimičan napredak tako što je sistem programskog budžeta uveden u većem broju pravosudnih institucija u BiH, te je urađena inicijalna analiza budžeta pravosudnih institucija. Međutim, VSTV je zaključilo da je potrebna sveobuhvatnija analiza koja zahtijeva dodatne resurse.²⁵

Djelimično je ispunjen i program unapređenja odredbi koje se odnose na disciplinsku odgovornost sudija i tužilaca u okviru Zakona o VSTV BiH. Započet je i rad na izradi Poslovnika o disciplinskom postupku kojim će se detaljno razraditi sva pitanja vezana za disciplinski postupak i disciplinsku odgovornost sudija

²⁴ Preporuka IV „Proširenje primjene odredaba o upotrebi specijalnih istražnih tehnika kako bi se ugradile sve krivične radnje korupcije u skladu sa članom 23. Konvencije krivičnog zakona o korupciji i da se nadležnim agencijama obezbijede odgovarajuća sredstva i obuka kako bi sistem specijalnih istražnih tehnika efikasno saživio u praksi“.

²⁵ Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine. „Izveštaj o provođenju Strategije za reformu sektora pravde u Bosni i Hercegovini i njenog Akcionog plana za 2009. godinu“, januar 2010. godine, str. 34.

i tužilaca. Međutim, zaključeno je da izmjene Zakona o VSTV trebaju biti dijelom sveobuhvatnije analize čitavog zakona, te ova aktivnost nije završena 2009. godine.

U ispunjavanju strateškog programa Pristup pravdi i aktivnosti osiguravanja dodatnih finansijskih resursa za potpunu provedbu Strategije za brigu o korisnicima suda, nije postignut napredak.²⁶ Zadaci postavljeni u smislu informisanja javnosti o radu pravosuđa i pristupa informacijama su djelomično ispunjeni tako što se standardi koji se odnose na pristup otvorenim ročištima, pristup sudskim informacijama, informiranje javnosti u potpunosti provode u 32 suda, a u ostalih 33 suda u značajnoj mjeri u skladu sa važećim propisima.²⁷ Takođe, postignut je napredak u konsultacijama glasnogovornika institucija pravosuđa i odgovornih za pravosuđe o primjeni Zakona o slobodi pristupa informacija.²⁸ Međutim, Strategija za odnose s javnošću i informisanje u svim sudovima i tužilaštvima nije donesena.²⁹

Oduzimanje imovinske koristi stečene korupcijom je standard postavljen Konvencijom UN za borbu protiv korupcije (UNCAC), evropskim konvencijama, ali i preporukama Grupe država za borbu protiv korupcije i uslovima koje EU postavlja pred Bosnu i Hercegovinu. Mogućnost oduzimanja nezakonito stečene imovine je predviđena krivičnim zakonodavstvom u Bosni i Hercegovine, ali, kako je prethodni periodični izvještaj ukazao, ova oblast nije detaljno uređena. Naime, iako sud može narediti oduzimanje imovine stečene krivičnim djelom, ne postoji prateći zakonski okvir, niti institucionalni kapaciteti koji bi stvorili uslove za identifikaciju, zamrzavanje, oduzimanje i upravljanje oduzetom imovinom, kako to nalažu evropske konvencije. Iz ovog razloga, Strategija za borbu protiv korupcije, u dijelu koji se tiče *Provođenja zakona*, postavlja cilj „Uvođenja sistema za oduzimanje nezakonito stečene imovine i gubitak prava ostvarenih korupcijom“. U ovom segmentu je potrebno napomenuti nedavno usvajanje Zakona o oduzimanju imovine stečene krivičnim djelom Republike Srpske, kojim se predviđa osnivanje agencije za upravljanje oduzetom imovinom. Slični zakoni nisu usvojeni u Federaciji BiH i na nivou BiH, iako je nedavno usvojenim Izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH, što je bio uslov iz Mape puta za liberalizaciju viznog režima, prošireno pitanje oduzimanje nelegalno stečene imovine, tako što se nalaže da sud „može oduzeti i onu imovinsku korist za koju tužilac pruži dovoljno dokaza da se opravdano vjeruje da je takva imovinska korist pribavljena izvršenjem ovih krivičnih djela, a počinitelj nije pružio dokaze da je korist pribavljena zakonito. Uređenje sistema oduzimanja imovine stečene krivičnim djelom bi doprinijelo i međunarodnoj saradnji u povratu imovine, kako to nalaže Konvencija UN-a protiv korupcije.

²⁶ Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine. „Izvještaj o provođenju Strategije za reformu sektora pravde u Bosni i Hercegovini i njenog Akcionog plana za 2009. godinu“, januar 2010. godine, str. 71.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine. „Izvještaj o provođenju Strategije za reformu sektora pravde u Bosni i Hercegovini i njenog Akcionog plana za 2009. godinu“, januar 2010. godine, str. 72.

²⁹ Ibid.

U smislu zaštite svjedoka, žrtava i osoba koje saraduju sa pravosuđem, bh. zakonodavstvom nije osigurana zaštita za tzv. whistleblowing, odnosno „zvuka uzbune od strane zaposlenih, direktora ili vanjskih osoba, u pokušaju otkrivanja nemara ili zloupotrebe u aktivnostima organizacije, vladinog tijela ili kompanije (ili nekog od njenih poslovnih partnera) koje su prijetnja javnom interesu, njenom integritetu ili reputaciji“.³⁰ Međutim, ova nedostatnost je prepoznata u Strategiji za borbu protiv korupcije, te ona predviđa mjeru: „Kreirati procedure u svim javnim institucijama kojim bi se garantiralo da nijedan javni službenik ili klijenti javne uprave ne postanu žrtvom zbog dobronamjernog otkrivanja nepravilnosti“, te „Uspostaviti zakonodavno-pravni okvir za zaštitu osoba koje ukazuju na nepravilnosti u obavljanju javnih dužnosti (prijavitelji)“. Zakon o Agenciji za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije definiše zaštitu „prijavlivanja korupcije“ kao jedan od antikorupcijskih principa na kojima sve javne službe u Bosni i Hercegovini trebaju zasnivati svoj rad. Međutim, zakonskim okvirom nije preciziran postupak prijavljivanja i zaštite prijavitelja.

Što se tiče međunarodne saradnje, ostvaren je pomak u smislu potpisivanja izmjena Sporazuma o međusobnom izvršenju sudskih odluka u krivičnim stvarima između Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske. Ovim se nastoji spriječiti izbjegavanje izdržavanja kazne od strane lica sa dvojnim državljanstvom koje su pravomoćno osuđene, između ostalih, i za djela korupcije. Ovakav ugovor je potpisan i sa Republikom Srbijom 26. februara 2010. godine.

³⁰ Transparency International Bosna i Hercegovina. „Pojmovni vodič za borbu protiv korupcije“. Novembar, 2009. godine, str. 57.

Preporuke

Kako je naglašeno u prethodnom periodičnom izvještaju, samo usvajanje strateškog dokumenta za borbu protiv korupcije ne garantuje efektivnu borbu protiv korupcije. Kreiranje antikorupcijske politike je standard postavljen međunarodnim instrumentima, međutim isti instrumenti nalažu i efektivno sprovođenje ove politike. Usvajanjem Strategije za borbu protiv korupcije 2009.–2014., ispunjene su obaveze iz niza dokumenata EU koji uslovljavaju približavanje Bosne i Hercegovine ovoj integraciji. Ipak, da ne bi Strategija za borbu protiv korupcije značila samo formalno ispunjavanje uslova EU, potrebna je njena sveobuhvatna i multisektorska primjena u praksi. U ovom smislu treba naročito podsjetiti na nalaze Global Integrity, koji u 2009. godini Bosnu i Hercegovinu svrstava među zemlje sa najvećim raskorakom između usvojenih zakona i njihove primjene u praksi.

Sam tekst Strategije prepoznaje značaj prenošenja svih strateških ciljeva na sve nivoe vlasti u BiH. Strategijom se obavezuju sve institucije da sačine svoje antikorupcijske politike i planove integriteta. Međutim, najveći izazov predstavlja nedostatak mehanizama prinude i kontrole na relaciji država-entiteti-kantoni. Ovo, uz nedostatak finansijskih sredstava i nemogućnost praćenja implementacije strategije u zaduženim institucijama na svim nivoima, su neki od problema koji mogu uticati na uspješno provođenje antikorupcijske strategije. Iz ovog razloga je potrebno:

- Osigurati usvajanje odgovarajućih strategija na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini, te osigurati finansijska sredstava za provedbu predviđenih aktivnosti kroz usklađivanje strateškog i budžetskog planiranja;
- Osigurati izradu akcionih planova za provedbu Strategije od strane svih zaduženih institucija.

Da bi novouspostavljena Agencija za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije bila u mogućnosti kvalitetno obavljati svoj posao, potrebno je

- Osigurati njeno nezavisno djelovanje, prvenstveno transparentnim izborom čelnih ljudi koji će imati odgovarajuće stručne kvalifikacije, te osiguranjem dovoljnih budžetskih sredstava za njen rad,
- Izgraditi stručne, organizacione, administrativne i materijalne kapacitete Agencije za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije,
- Uspostaviti efikasne mehanizme za prikupljanje i obradu zvaničnih statistika o koruptivnom djelovanju, u saradnji sa agencijama za provođenje zakona, te osigurati poređenje zvaničnih statistika sa nalazima ispitivanja viktimizacije/samoprijavlivanja radi što tačnije identifikacije trendova koruptivnog djelovanja u BiH, te planiranja preventivnih aktivnosti,
- Redovno pratiti provedbu Strategije, te osigurati i sveobuhvatne „izvještaje iz sjene“ od strane nevladinog sektora.

Radi ukupnog poboljšanja rada agencija za provođenje zakona i pravosuđa, potrebno je učiniti sljedeće:

- Uskladiti krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini sa međunarodnim standardima u oblasti borbe protiv korupcije, a posebno kroz definisanje procesnog segmenta oduzimanja ilegalno stečene imovine
- Usvajanje novog ili dopuna postojećeg Zakona o javnim nabavkama, a posebno jačanje antikorupcionih odredbi i žalbenog postupka
- Osigurati formiranje specijalizovanih odjeljenja za borbu protiv korupcije u agencijama za provođenje zakona, tamo gdje ona još nisu uspostavljena;
- Osigurati specijalizovanu, naprednu edukacije službenika agencija za provođenje zakona za istražne radnje u predmetima korupcije;
- Osigurati razmjenu podataka između agencija za provođenje zakona radi koordinacije njihovih aktivnosti na suzbijanju korupcije, a putem zajedničke komunikacijske mreže;
- Dosljedno provoditi Strategiju za reformu sektora pravde uz poštivanje postavljenih rokova;
- Uspostaviti institucionalni okvir u BiH, FBiH i Distriktu Brčko za upravljanje oduzetom imovinom stečenom krivičnim djelom;
- Zakonski definisati zaštitu osoba koje ukazuju na nepravilnosti u obavljanju javnih dužnosti (prijavitelji) i precizirati postupak prijavljivanja i zaštite.

Usvajanje Strategije za borbu protiv korupcije je značajan, ali formalan korak u borbi protiv korupcije. Njeno provođenje je neophodno osigurati predanošću svih nivoa vlasti i svih zaduženih institucija ispunjenju identifikovanih strateških ciljeva. Politička volja za provedbu Strategije za borbu protiv korupcije će biti na testu prilikom alociranja sredstava i izbora čelnih ljudi za njenu sveobuhvatnu i efektivnu primjenu. Na testu su, takođe, i vlasti BiH u vezi sa ispravljanjem greške napravljene svrstavanjem Ureda za reviziju i Regulatorne agencije za komunikaciju u red samostalnih upravnih jedinica.

Reference

Evropska komisija. *Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2009. godini*. Radni dokument osoblja Komisije. Brisel, 14. Brisel, 14.10.2009. SEC (2009) 1338.

Federalna uprava policije. *Stanje kriminaliteta za devet mjeseci 2009. godine*. Preuzeto sa http://www.fup.gov.ba/joomla/index.php?option=com_content&task=view&id=12470&Itemid=69.

Global Integrity. *Global Integrity Report 2009*. Preuzeto sa: <http://report.globalintegrity.org/globalindex/findings.cfm>.

Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine. *Izveštaj o provođenju Strategije za reformu sektora pravde u Bosni i Hercegovini i njenog Akcionog plana za 2009. godinu*. Januar 2010. godine

Ministarstvo sigurnosti BiH. *Strategija za borbu protiv korupcije (2009. – 2014)*. Preuzeto sa <http://www.msb.gov.ba/dokumenti/strateski/?id=4338>.

MUP RS. *Podaci o stanju bezbjednosti za period januar – decembar 2009. godine*. Preuzeto sa http://www.mup.vladars.net/novosti/statistike_pdf/4fTWzR8olfUqd5mC.pdf.

Transparency International. *Corruption Perceptions Index 2009*. Preuzeto sa <http://www.ti-bih.org/Surveys.aspx?ID=cpi2009>.

Transparency International. *Global Corruption Barometer 2009*. Preuzeto sa http://www.ti-bih.org/Documents/Press_release/2009/Global_Corruption_Barometer.pdf.

Transparency International BiH. *Contribution EC Progress Report: Consultations with the European Commission 2009*, June 2009.

Transparency International BiH. *Monitoring provođenja antikorupcionih reformi u BiH*. Bosna i Hercegovina 2009.

Transparency International Bosna i Hercegovina. *Pojmovni vodič za borbu protiv korupcije*. Novembar, 2009. godine

Vanjskopolićka inicijativa BiH. *Monitoring procesa evropskih integracija Bosne i Hercegovine*. Drugi polugodišnji izvještaj 2009.